

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งในโลกที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงอันเป็นผลเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้นแถบเส้นศูนย์สูตร จากสภาพของอากาศจึงเอื้ออำนวยให้ประเทศไทยมีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตมากมาย ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่า พันธุ์พืช และป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ประเทศไทยมีพืชพรรณธรรมชาติอยู่ประมาณ 15,000 ชนิด แต่ในขณะที่พืชส่วนใหญ่ยังคงสำรวจหรือยังไม่ได้รับการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาหาประโยชน์ใช้สอย พื้นที่ป่าของไทยก็ถูกทำลายมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในระยะปี พ.ศ.2504-2527 ป่าไม้ในเมืองไทยถูกทำลายในอัตราสูงสุดเฉลี่ย 5,190 ตารางกิโลเมตรต่อปี ไม่เพียงแต่ป่าไม้เท่านั้นที่ถูกทำลาย พื้นที่ป่าชายเลนของไทยก็ได้ลดลงในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา เป็นจำนวนถึง 50 เปอร์เซ็นต์ (สุญาณี, 2550)

จากความหลากหลายที่มีอย่างมากมาย จึงได้มีการนำเอาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืชดังกล่าวมาใช้ประโยชน์กันอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์เรา ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมไม่ว่าจะใช้เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ดังนั้นทรัพยากรพืชจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำรงชีวิต ยกตัวอย่างเช่น ทางด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกพืชสายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง คุณภาพดี การใช้สายพันธุ์ที่มีความต้านทานต่อโรค และแมลง ด้านอุตสาหกรรม ได้แก่ การนำสารเคมี น้ำยาง เส้นใย เนื้อไม้ จากพืชชนิดต่างๆ ไปใช้ประโยชน์ เช่น การใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคโดยตรง หรือสกัดเอาสารเคมีต่างๆ จากพืชหรือใช้เป็นแนวทางสังเคราะห์ยาสำหรับรักษาโรค ในด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรพืชช่วยควบคุมสภาวะแวดล้อม ลดความรุนแรงจากภัยธรรมชาติของท้องถิ่นและของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ของต้นไม้ที่ช่วยในการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ จึงเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อใช้บรรเทาปัญหาโลกร้อน (Global warming) ซึ่งเป็นเรื่องที่กำลังได้รับความสนใจในปัจจุบัน แต่โลกกำลังสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพในอัตราที่ รวดเร็วมาก โดยเฉพาะในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 การสูญเสียดังกล่าวมีสาเหตุมาจากกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์เอง ทั้งจากการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง การก่อให้เกิดมลภาวะต่างๆ และการทำลาย สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาเช่นเดียวกัน พื้นที่ป่าที่เคยมี อยู่อย่างกว้างขวางถึงร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศในอดีตเมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมา แต่ปัจจุบันได้ลดลง เหลืออยู่เพียงไม่ถึงร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ การลดลงของพื้นที่ป่าดังกล่าว ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางระบบนิเวศ

และถิ่นที่อยู่ของพืชพันธุ์ (อภิชาติ และคณะ, 2540) อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของมนุษย์อย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการในการใช้ประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย หรือการหาของป่า นำออกมาจำหน่าย การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในเชิงธุรกิจ โดยไม่มีการจัดการฟื้นฟูป่าที่ดี เป็นสาเหตุที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมลงเป็นอย่างมาก พืชและสัตว์บางชนิดได้สูญพันธุ์ไปเนื่องจากการบุกรุกพื้นที่ป่า และยังมีอีกหลายชนิดที่ใกล้จะสูญพันธุ์

ถ้าหากเราได้มีการจัดการวางรากฐานของใช้ทรัพยากรจากป่าให้ดีแล้ว เราก็จะสามารถใช้ประโยชน์จากป่าควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าให้สามารถใช้ได้อย่างยั่งยืน จากสถานการณ์ปัจจุบันนอกจากเราจะต้องให้ความสำคัญกับการรักษาความหลากหลายของทรัพยากรพรรณพืชที่มีอยู่แล้ว ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์ในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการเกษตร ป่าไม้ การอุตสาหกรรม การแพทย์และเภสัชกรรม ฯลฯ ปรากฏว่ายังมีการใช้ผู้น้อยมากไม่เกินร้อยละ 2 ของจำนวนพรรณพืชที่มีอยู่ (จรัสชัย, 2532) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งศึกษา และหาแนวทางการนำทรัพยากรพรรณพืชมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด เพื่อลดปัญหาการบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แก้ปัญหาการนำทรัพยากรพืชมาใช้มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น ซึ่งอาจทำได้โดยการศึกษาการใช้ประโยชน์พืชทางชีวเคมี (Biochemistry) หรือการสำรวจเพื่อรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชในด้านต่างๆ ที่เรียกว่า “พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน” (Ethnobotany) เช่น การใช้พืชสมุนไพร การใช้พืชเป็นอาหาร การใช้พืชทำเครื่องนุ่งห่ม อุตสาหกรรมในครัวเรือน และ การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ชาวชนบท ชาวเขา เป็นต้น เพื่อเป็น แนวทางในการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรพืชที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ทำให้เห็นคุณค่า ปลูกจิตสำนึกให้เกิด ความรู้รักหวงแหน และนำไปสู่การอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไป

ในอดีตที่ผ่านมาบรรพบุรุษของเราได้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในประเทศของเรามากมาย นำมาใช้เป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต จนทำให้วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากป่าบางอย่างได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีประจำท้องถิ่นนั้นไป ภูมิปัญญาที่ค่อนข้างจะเห็นได้ชัดเจน เช่น ภูมิปัญญาในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการใช้สมุนไพร บรรพบุรุษของแต่ละท้องถิ่นก็มีการศึกษาทดลองผิดลองถูกก่อนที่จะนำมาใช้รักษาบำบัดอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ก่อนที่จะมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นภูมิปัญญาดังกล่าว โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาในการรักษาบำบัดด้วยสมุนไพร ก็จะมี ความแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะขึ้นอยู่กับสภาพของป่าที่เป็นที่ตั้งของชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นนั้นด้วย การถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวจะมีข้อเสียอยู่คือ มักไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดมักเป็นแบบพอ

สอนลูก กล่าวคือผู้ที่มีหน้าที่เป็นหมอประจำหมู่บ้านมักจะใช้ประสบการณ์ของตนในการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการจะเป็นหมอของหมู่บ้านคนใหม่ แล้วก็เริ่มสอนวิธีการคัดเลือกสมุนไพร อาทิเช่น ฤดูกาลที่สามารถหาสมุนไพร ส่วนของสมุนไพรที่นำมาใช้ วิธีการใช้สมุนไพรให้ถูกต้องกับอาการ จนกว่าหมอคนใหม่จะมีความชำนาญในการใช้ยาสมุนไพร และสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านได้แทนหมอคนเก่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ไม่ได้จดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในลักษณะที่กล่าวมานั้น จะไม่สามารถทำให้นักวิชาการนำเอาสมุนไพรไปพัฒนาให้ได้เป็นยาที่มีประสิทธิภาพได้ และอีกสาเหตุหนึ่งที่จะทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวสูญหายไปก็คือ ความเจริญของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี ประชาชนรุ่นใหม่ ๆ จึงไม่ค่อยได้ให้ความสนใจในภูมิปัญญาของตนเองเท่าใดนัก และอาจจะมองภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเป็นเรื่องที่ล้าสมัยไป เนื่องจากการแพร่กระจายของเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ การนำเข้าที่นำสิ่งเข้ามาจากต่างประเทศสามารถที่จะรักษาแล้วนำบำบัดอาการเจ็บป่วยให้หายเร็วกว่าการใช้สมุนไพร จึงทำให้ประชาชนรุ่นใหม่ไม่สนใจภูมิปัญญาของตนเอง อีกสิ่งหนึ่งที่น่าเป็นห่วงคือ นักวิชาการจากต่างประเทศที่เข้ามาทำการศึกษาวิจัยสมุนไพรในประเทศของเรา แล้วนำกลับไปจดลิขสิทธิ์พัฒนาเป็นยาใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ทำให้นักวิชาการในประเทศของเราขาดโอกาสที่จะพัฒนาคุณภาพของยาแล้วนำมาใช้เองภายในประเทศโดยไม่ต้องสั่งนำเข้ายาจากประเทศเหล่านั้น ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรหรือวัตถุดิบดังกล่าวอยู่ในประเทศของเราแต่เราต้องเสียโอกาสในการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านให้กลายเป็นรูปแบบการรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่ ถ้าหากว่าประชาชนรุ่นใหม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านให้มากขึ้น และมีนักวิชาการให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ในการนำเอายาพื้นบ้านมาพัฒนาให้เป็นด้วยยาใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรคแล้ว รวมถึงการจัดการรักษาพื้นฟูป่า อาจจะทำให้ประเทศของเราสามารถแข่งขันกับประเทศมหาอำนาจหลายประเทศได้ในหลายๆ ด้าน

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ในการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืช และแหล่งอาหารชุมชนของในพื้นที่สะลวง อำเภอบางแก้ว จังหวัดเชียงใหม่
2. ทำการสำรวจ ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่โครงการ เพื่อสำรวจการใช้ประโยชน์ ด้านแหล่งอาหารของชุมชน และการพัฒนาในด้านด้านวิชาการ รวมถึงนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับประชาชนในท้องถิ่น
3. รวบรวมพันธุ์กรรมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ และเป็นแหล่งอาหารชุมชน
4. สนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแหล่งรวบรวมพันธุ์กรรมจากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน

5. ศึกษาวิธีการเก็บรักษา การเพาะเลี้ยงและการบำรุงพันธุ์พืช และแหล่งอาหารของชุมชน
6. รวบรวมเป็นฐานข้อมูลทางความหลากหลายทางชีวภาพ และองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์
7. รวบรวมข้อมูลที่ได้จัดทำเป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
8. ถ่ายทอดความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนสู่ชุมชนอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่เน้นทั้งในเชิงคุณภาพที่เกี่ยวกับข้อมูล และสภาพการณ์ในการใช้ประโยชน์พันธุ์พืช และแหล่งอาหารชุมชน ในพื้นที่สะลง อำเภอมะนังและแมริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็นในการเสวนา (Focus group Discussion) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ทำการสำรวจทรัพยากรโดยใช้การร่วมประเมินสถานการณ์ (Participatory Rapid Appraisal, PRA) เพื่อประเมินศักยภาพด้านแหล่งอาหารของชุมชน โดยนำข้อมูลมาวางแผนการจัดการทรัพยากรด้านแหล่งอาหารและแหล่งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อย่างยั่งยืน

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบชนิด ลักษณะถิ่นที่อยู่อาศัย และการใช้ประโยชน์จากพันธุกรรมพืช ในด้านแหล่งอาหารของชุมชน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ
2. แต่ละชุมชนในสังคม สามารถเชื่อมโยงกัน มีแหล่งอาหารร่วมกัน และได้แนวทางในการจัดการแหล่งอาหาร โดยให้เพียงพอ ทั้งปริมาณและคุณภาพอันหลากหลาย
3. รวบรวมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านคุณค่า การจัดการ อาหารในชุมชน เพื่อการพัฒนาควบคู่ไปกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และยกระดับเป็นองค์ความรู้ของชุมชน
4. เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ (nature trail) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน
5. สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่ให้กับชาวบ้านในชุมชน ประชาชน นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจ เช่น การเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์เพื่อพัฒนาขึ้นไปสู่ระดับเศรษฐกิจให้เหมาะสมกับพื้นที่ป่า เป็นต้น

6. จัดพิมพ์เผยแพร่การวิจัยในเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษในระดับชาติและระดับนานาชาติ
7. ก่อให้เกิดการร่วมมือระหว่างชุมชน เจ้าหน้าที่ในชุมชน และผู้วิจัย ในการบริหารและจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการพื้นที่ป่าที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน และระบบนิเวศโดยรวม
8. พื้นที่ที่มีข้อมูล และมีธนาคารอาหารชุมชนจะเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติให้กับประชาชนในพื้นที่โครงการ และบริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดอันก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และแมลงให้เป็นไปตามระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ

